

Sanja R. Korićanac

sanjakoricanac2000@yahoo.co.uk

O međusobnim uticajima jezika i kulture u delima Edvarda Sapira

Apstrakt:

Cilj ovog rada je da predstavi one aspekte dela američkog antropološkog lingviste Edvarda Sapira koji pokazuju u kakvom odnosu mogu biti jezik i kultura u kojoj se taj jezik koristi. Sapir je, prevashodno, strukturalistički i sinhronijski proučavao jezike američkih urođenika kao dinamičke sisteme, koji odražavaju sopstvenu unutrašnju logiku, psihologiju i kulturalno okruženje. Uglavnom posvećen istraživanju plana izraza, Sapir razmatra jezik i kulturu kao simboličke konfiguracije uslovljene kontekstom. U Sapirovom pristupu jezičkim fenomenima, vidljiv je uticaj principa geštalta, rane psihoanalitičke teorije i njenih osnovnih pojmova, kao što su nesvesna shematizacija, kolektivno nesvesno i projekcija. Sapir je potvrdio da zajednice koriste jezik, radi očuvanja zajedničkih sećanja, ustaljenih običaja i društvene stratifikacije, ali mu nije uspelo da odredi bazične korelacije između logičkih koncepata i njihove formalne leksičko-gramatičke primene u jeziku. Fonetske promene u jeziku nalaze se u fokusu Sapirovih istraživanja, jer ih smatra najznačajnijim činiocima jezičkih transformacija, koje postaju društvena pojava, kada utiču na promenu jezika zajednice. Usporedna istraživanja više jezika omogućila su mu da, metodom analogije, rekonstruiše moguće forme prvobitnih jezičkih oblika, ali i da prati razvoj tih formi u pojedinačnim dijalektima, u zavisnosti od različitih varijabli.

Sapirova podela jezika po tipu jezičke strukture odražava njegovu spremnost da prihvati preklapanja među kategorijama i fleksibilnost njegovog shvatanja jezičkih promena, koja nisu zasnovana na prihvatanju bespovratne jednosmernosti istorijskog i tehnološkog razvoja. Sapir je izričit kada kaže da nema smisla iznositi vrednosne sudove o jezicima, niti se sme govoriti o primitivnim jezicima i primitivnim kulturama u apsolutnom smislu.

Ključne reči:

antropološka lingvistika, Sapir, nesvesna shematizacija, geštalt, dinamički sistemi, fonetske promene

Uvod

Edvard Sapir (1884-1939), najeminentniji antropološki lingvista svoje epohe, potiče iz litvanske jevrejske porodice koja se doselila u Ameriku, kada je on imao pet godina (Sapir 1963, vii). Verovatno se, još tih ranih godina njegovog života, začela misao koja će odrediti čitav njegov život i delo – misao o tome šta znači pripadati nekoj zajednici. Učitelj koji ga je, na Kolumbija univerzitetu, usmerio ka proučavanju kultura američkih urođenika i njihovih jezika je Franc Boas, prvi američki naučnik koji sistematski istražuje indijanske jezike, kroz prizmu njihove unutrašnje logike i psihologije, koja isključuje upotrebu nekog opšteg metodološkog pravila (Ivić 2001, 214-218).

U svojoj master tezi iz 1905. godine, Sapir analizira Herderovu *Raspravu o poreklu jezika* i kritikuje Herdera, zbog površnosti u posmatranju različitosti među jezicima, koja zanemaruje jednake estetske potencijale i gramatičku složenost svih jezika (Darnell 1989, 9-15). Ivić je mišljenja da Sapirov stav ide linijom lingvističkog relativizma Vilhelma Humbolta, koji insistira na analitičkom posmatranju jezika u sinhronijskom preseku, kao dinamičkog fenomena specifične unutrašnje forme, koja je emanacija duha datog naroda (Ivić 2001, 59-61).

Potom, 1907. godine, Sapir odlazi na Univerzitet Berkli, radi proučavanja jezika Jana (*Yana*) i Činuk (*Chinook*) Indijanaca iz Britanske Kolumbije. Darnel tvrdi da Sapirova doktorska disertacija o takelma (*Takelma*) jeziku iz Oregona, odbranjena 1908. godine, nagoveštava njegovu buduću posvećenost određenju pojma *foneme* i ispitivanju uloge intuicije izvornih govornika, pri upotrebi glasovnih obrazaca maternjeg jezika (Darnell 1989, 23).

Na Univerzitetu u Pensilvaniji, Sapir proučava kataba (*Catawba*) jezik, ustanovljava uto-actečku porodicu jezika i istražuje dijalekte ove grupe – jut (*Ute*) i južnopajutski (*Southern Paiute*) (Anderson 1985, 217-221). Zahvaljujući veštini pajutskog Indijanca Tonija Tilohaša da, intuitivno, kroz melodiju, pamti obredne plemenske pesme, Sapir beleži preko dvesta pesama, klasifikovanih u nekoliko vrsta, na osnovu kojih, distribucionim kriterijumom, dolazi do definicije foneme koja nije zasnovana samo na apstraktnom nivou strukture, već i na psihološkoj stvarnosti govornika (Sapir 1933, 247-265).

Darnel nam saopštava da je Sapir rukovodio Odeljenjem za antropologiju *Kanadskog geološkog pregleda*, sa ciljem da se, strogim lingvističkim pristupom, detaljno prouče kulture kanadskih urođenika, is-pitujući jezike Nutka (*Nootka*) i Jahi (*Yahi*) Indijanaca, ali i da je po-

krenuo opsežna istraživanja atabaskanskih jezika (Darnell 1989, 74-79). U knjizi *Language: An Introduction to the Study of Speech*, Sapir ambiciozno razrađuje ne uvek koherentne, ali originalne teorije, koje teže da objasne jezik, u okviru celokupnog Čovekovog univerzuma, pomoću kulturoloških determinanti (Sapir 1921), a Sapirovo učenje o ovakvom pristupu naziva se *etnolingvistika* (Škiljan 1985, 74-76).

U Čikagu, od 1925, Sapir proučava hupa (*Hupa*) i navaho (*Navajo*) jezike, a na Jejlu, saraduje sa Zeligom Harisom, koga je Sapir proglasio za svog naslednika u proučavanju plana izraza (Škiljan 1985, 76-78), i Bendžaminom Li Vorfom, sa kojim izučava prikrivene jezičke kategorije, koje su posledica različito organizovanog iskustva naroda (Vorf 1979, 171-206), dok mu je naučna zajednica odala priznanje za životno delo, time što mu je omogućeno da predaje na Jejlu, od 1931. do smrti 1939. godine (Anderson 1985, 217-221).

Jezik i kultura kao simbolički sistemi

Sapir izdvaja dva vida svakog ljudskog ponašanja – *prirodni* (nesimbolički) i *konvencionalni* (simbolički). Simbole određuje prema elementima ljudskog iskustva koji podstiču stvaranje uverenja, ideja, osećanja i načina ponašanja koji se odnose na značenje tog iskustva. Simbole razvrstava na *primarne* i *disocijativne*, prema tome da li njihova fizička svojstva imaju neke veze sa značenjem (Sapir 2002, 219-237), a jezik definiše kao simbolički disocijativni system, koji omogućava proširivanje značenja metaforama i projekcijama potencijalnih značenja, blisko povezanih sa iskustvom koje prožima i određuje (Sapir 1963, 10). Sapir vidi kulturne procese kao simboličke proizvode svesnog čovekovog delovanja, uslovljenog kontekstom (npr. neka indijanska plemena kroz jezik iskazuju potrebu da različito imenuju muške i ženske govornike, množinu i svojinu) (Sapir 2008, 135-149). On smatra da je kultura iluzija objektivnosti, pregršt koncepata i sistema koji se preklapaju, ali se uvek poistovećuju sa nekim ili nečim (Sapir 2002, 219-237).

Vorf priznaje da nikada zvanično formulisana *Sapir-Vorfova hipoteza*, koja izrasta iz ideje da percepcija sveta govornika zavisi od specifičnog ustrojstva jezika, ne nudi jasan odgovor na pitanje da li se mogu postulirati opažajne ili kognitivne posledice činjenice da se jezici razlikuju prema tome kako predstavljaju vanjezičku stvarnost (Vorf 1979, 9-11). Premda ova hipoteza posredno osporava mogućnost bilo kakve komunikacije i ne uzima u obzir dvosmernost dijalektike jezika i čovekovog sveta, Škiljan je pravda svojom uverenosti da ona podstiče proučavanje jezika, iz vizure

različitih čovekovih delatnosti (Škiljan 1985, 75). Na primer, interaktivna dinamika razvoja jezika i kulture predstavlja se na osnovu dominantnih pravila grupne psihologije i tradicije unutar zajednice. Sapir tako konstatuje da su lingvistički elementi manje podložni promenama od kulturnih, ali ne gaji sumnju da promene u kulturi ubrzavaju promene u jeziku; on prognozira da će neizbežna posledica ove pojave biti to što će, u nekom trenutku, jezičke forme prestati da simbolizuju forme culture (Sapir 2008, 135-149).

Upečatljiv je uticaj psihoanalitičkih teorija na Sapira (Sapir 2002, 219-237), budući da je on primetio da jezik nosi paradoks slobode izbora, koji oslikava simboličku složenost odnosa između pojedinca i društva, na osnovu obrazaca ponašanja istih za sve ljude, a koji nesvesno mogu iskazivati potisnute tendencije.

Nesvesno shematizovanje društvenih obrazaca i psihološki aspekti jezika i kulture

Pojedinac je, za Sapira, nosilac kulture, a jezik faktor kulturalnog povezivanja. Obrasce jezika i kulture Sapir opaža kao mentalne konstrukte, koji ne odgovaraju, u potpunosti, nečijoj konkretnoj stvarnosti, ali te obrasce intuitivno može prepoznati ma koji član zajednice. Baš kao što se materija istovremeno povinuje različitim zakonima nuklearne fizike, tako i čovekovo ponašanje, za Sapira, u isto vreme, ima odlike pojedinačnog i društvenog. Iz ovoga proizilazi da izgovorena reč jeste pojedinačni fenomen, ali kulturalno okruženje određuje socijalnu prihvatljivost u datim situacijama (Sapir 2002, 139-151).

Ljudi se identifikuju sa kulturom kojoj pripadaju i to se reflektuje na psihičku konstituciju svakog čoveka i njegovog jezika – Sapir navodi primer Šekspira, u čijim delima psihološku dubinu imaju samo reči pripadnika viših slojeva društva. Sapir je, očigledno, bio fasciniran ranom psihoanalitičkom teorijom, te zato detaljno piše o tome kako dinamika nesvesnih želja pojedinca na različite načine ispoljava revolt zbog postojećeg stanja stvari, a čija posledica mogu biti omaške u govoru i neuroze koje postoje jedino u kontekstu kulture. Sapir primećuje da sklonost ka regresivnoj upotrebi jezika u stresnim situacijama jenjava kada čovek nađe izlaz u nekom društvenom simbolu koji omogućava uklanjanje tenzije (Sapir 2002, 139-151).

Postojanje nesvesne shematizacije Sapir nalazi i u jezičkoj dinamici glasova, naglaska i intonacije: dokaz za to je sposobnost da se, pomažući se poznatim kontekstom, izgovori glas koji ne postoji u maternjem je-

ziku (Sapir 2008, 156-172). Sapir zapaža nesvesnu ustrojenost jezika i u prisustvu gramatičkog roda u ruskom i nemačkom koje ne ometa razumevanje društvenih pojava, religije i folklora, uprkos neosnovanosti upotrebe na koju ukazuje logika (Sapir 1963, 27).

Sapir podržava psihijatrijsko viđenje ličnosti koje se zasniva na strukturi u detinjstvu stečenog poimanja čoveka, polazeći od intuitivne svesnosti. Verujući da je zadatak psihoanalize da, pomoću jezika, poveže stara sa novim iskustvima, na ontogenetskom i filogenetskom nivou, Sapir primenjuje psihoanalitičko definisanje pojmova, kroz sklop ličnih simbola, skrivenih značenja i kompenzacija u kontekstu pojedinca (Sapir 1974, 154).

Sapir potvrđuje važnost koju Frojd pridaje jeziku, u razotkrivanju ustrojstva ličnosti i života primitivnih plemena preko dinamizma odnosa *ida*, *ega* i *superega*. Istovremeno, Sapir Frojdu zamera to što proučava primitivna plemena, samo iz ugla svog jezika i kulture, i što, neretko, meša ponašanje proisteklo iz kulturnih obrazaca sa onim koje odražava suštinsku ljudsku prirodu (Sapir 2002, 208-216).

Sapir prihvata Jungovu postavku o kolektivnom nesvesnom koje se pre može osetiti nego svesno opisati: australijski domorodac će lako ilustrovati svoje rodbinske odnose, ali teško da će moći da simbolički izvede uopšteno pravilo koga se intuitivno pridržava (Sapir 2008, 156-172). Jungova podela tipova ličnosti na introvertne i ekstrovertne pogoduje Sapiru za klasifikovanje simboličkih sistema: kulture plemena Juman (*Yuman*) i Mohave (*Mojave*) iz Kolorada su introvertne, u svom potenciranju važnosti snova i sporazumnoj zameni imena pripadnika plemena, kojom poništavaju vreme i prostor, čime poriču očiglednosti spoljašnjeg sveta, dok su prerijski Indijanci ekstrovertni i javno izražavaju osećanja. Sapir takođe zaključuje da je znakovni jezik prerijskih Indijanaca nastao kao posledica pokušaja da se sporazumeju sa plemenima koja ne govore isti jezik (Sapir 1963, 28).

U engleskom jeziku, tradicionalna upotreba reči *kultura* se odnosi na ideal prefinjenosti, kome se pripisuju osećaj pripadnosti i superiornosti, u vezi sa ponašanjem, običajima i jezikom. Ispitujući šta znači pripadati eliti nekog naroda, Sapir otkriva da, kod plemena zapadne obale Britanske Kolumbije, elitu čini plemstvo, koje, kroz jezik, održava žive veze sa prošlošću, a Navaho Indijanci cene postignuće i poznavanje ritualnih pesama. Sapir sosirovski objašnjava da izbor jezičkih oblika i predmeta obožavanja u nekoj kulturi ne deluje uvek racionalno: ponekad je posledica nesvesne identifikacije sa životom iz snova i vlastitih htenja, ali bespogovorno se poštuje, nakon što se jednom društveno ustanovi (Sapir 2002, 23-39).

Sapir se ne slaže sa Levi-Brilom, koji uzima nedovoljnu sofisticiranost kulture kao dokaz primitivnosti, jer za Sapira, razlika leži u sadržaju kulturnih obrazaca nastalih iz estetske imaginacije, usled različitih potreba za prilagođavanjem okolini, a ne u načinu mentalnog funkcionisanja; kada čoveku ne polazi za rukom da manipuliše svetom kako je zamislio, on tu želju maskira u jezičku formulu proisteklu iz okruženja ili iskustva. Sapir donekle podržava tezu antiformaliste Malinovskog da jezikom primitivnog čoveka upravljaju afektivne i pragmatičke funkcije, u kojima ima više nade, straha i društvene svrhe, nego u indoevropskim jezicima, ali u duhu formalizma, ističe da je formalna zaokruženost jezika kao simboličkog obrasca ono što je zajedničko svim jezicima, bez obzira na to koja funkcija dominira jezičkim sistemom. Sapir zastupa antropološku predstavu kulture, jer nju određuju odnosi unutar zajednice, u kojoj se značenje termina izvodi na osnovu konvencija zajednice. Sapirova inventivnost kao da prestaje tamo gde su, u njegovo vreme, bile granice dometa psihoanalitičkih saznanja, jer on kaže da razvoj kulture započinje impulsom pojedinca, ali priznaje da ne zna kako najtačnije funkcionišu dalji društveni prenos, stvaranje simboličkih jedinica i evolucija duhovnosti kolektiva. Međutim, Sapir eksplicitno poriče preterani funkcionalizam kao metod razotkrivanja pojava, u nedostatku drugih sredstava tumačenja (Sapir 2002, 208-216).

Konfiguracijski pristup proučavanju jezika i kulture

Konfiguracijski (geštalt) pristup pojavama ne podrazumeva ispitivanje sadržaja, već proučavanje položaja elemenata obrasca, koji je funkcionalno viđena forma u odnosu na druge delove sistema, na osnovu njihove psihološke vrednosti. Sapir primenjuje ovaj princip, kada relativistički definiše kulturu kao niz ljudskih aktivnosti u sklopu mogućih događaja. Gramatičko tumačenje je, takođe, uvek geštalt, pa reči u jeziku, poput boja i linija u slikarstvu, predmetima pridaju značenje, smeštanjem u odgovarajuće šire ustrojstvo (Sapir 2002, 103-123).

U duhu učenja lingvističkog univerzalizma, dubinska sličnost proučenih jezika potvrđuje da su oni uređeni gramatičkim sistemom koji iskazuje osnovne logičke kategorije, koje se, u engleskom, izražavaju oblicima derivacije dodavanjem afiksa (npr. *un-*), jukstapozicijom (npr. pomoću *not*) i oblicima relacije koji utiču na sintaktičku strukturu rečenice (npr. *the books are*). Ipak, Sapiru nije pošlo za rukom da ustanovi obaveznu korelaciju između logičkih koncepata i njihove formalne gramatičke primene, a nije uspeo da uspostavi ni jasnu granicu između oblika derivacije i relacije (Sapir 2008, 111-133).

Sapir tvrdi da su jezičke kategorije izvedene iz iskustva i obrađene u jeziku, do granica neprepoznatljivosti porekla; jezici se toliko mogu razlikovati prema svojoj sistematizaciji osnovnih koncepata da se ne mogu upoređivati u istom koordinatnom sistemu. Ovo postaje jasno ako se uporede indoevropski jezici, jezici američkih Indijanaca i jezici afričkih urođenika. Na primer, ne postoje reči ekvivalentne engleskom *drop* u navaho jeziku, koji taj pojam konceptualizuje kao predmet koji putuje u prostoru ka dole. Navaho nema reč ni za englesko *give*, ali ga iskazuje posebnim rasporedom obrazaca. Neki indijanski jezici nemaju sve kategorije eksplicitno iste kao što su, u indoevropskim jezicima, kategorije množine, gramatičkog glagolskog vremena i glagolskog vida, ali klasifikacija neindoevropskih jezika sadrži distinkcije aktivno/statično, živo/neživo, malo/veliko itd. (Sapir 2008, 498-502). Proučavajući indijanske jezike, Sapir je došao do zaključka da sile koje su aktivne u jezicima mogu vući korene iz glasovnog sistema jezika (npr. glas *l* u nutka jeziku ima ceremonijalni karakter), a stabilnost ovakvog kulturalnog obrasca zavisi od psihološke vezanosti za utvrđene modele ponašanja (Sapir 2002, 103-123).

Primer tehnološki bazirane kulture Eskima pokazuje kako njima postojanje sličnog odnosa među pojmovima olakšava komunikaciju sa govornicima engleskog; Sapir ovo zaključuje na osnovu toga što Eskimi lako mogu da savladaju uputstva za korišćenje američkih mehaničkih aparata (Sapir 2002, 175-190).

Pojam privilegije (*topati*) u nutka jeziku pokazuje psihološki aspekt kulture. Obrazac se locira, determinisanjem sličnih koncepata, i negacijom se dolazi do značenja u datom okviru. Sapir otkriva da se status potvrđuje legendama, dramskim ceremonijalnim radnjama, pesmama namenjenim komuniciranju sa duhovima, koje stvaraju osećaj zajedništva, i imenima, koja se, s vremenom, mogu menjati. *Topati* se javno izvodi uz izraze poistovećivanja sa slavnim pretkom, a kao kulturalni obrazac u jeziku odgovara gramatičkom obliku koji ne važi za sve jedinice sistema (Sapir 2002, 103-123).

Fonetski sistemi

Sapir se zdušno trudio da potkrepi tezu da su neke fundamentalne sličnosti zajedničke jezicima svih kultura: svi ljudi koriste isti govorni aparat, svaki jezik ima definisan fonetski sistem, a neki glasovi (*a*, *i*) javljaju se u svim delovima sveta. Ove sličnosti Sapir objašnjava istorijski i psihološki zajedničkim mentalnim supstratom svih ljudi, koji omogućava

rasvetljavanje onomatopejske i eksklamatorne teorije nastanka govora u primitivnim uslovima (Sapir 2008, 111-133). Za Sapira, (1949: 172-176) fonetske promene su najznačajniji činilac postepenih transformacija u jeziku, a one postaju društvena pojava kada utiču na promenu govora zajednice; promena počinje nesvesnom imitacijom koja se širi i sve svesnije usvaja među govornicima. Veći deo gramatičkih promena potiče od fonetskih promena koje mogu rezultovati preraspodelom morfema (npr. eng. *fōti* => *feet*) i dosta je primera koji ukazuju da rasprostranjenost upotrebe engleskog jezika uzrokuje upotrebu istog oblika reči (do kog se došlo gubljenjem nenaglašenih nastavaka) na mestu imenice ili glagola, koja vodi ka tome da engleski postane analitički jezik.

Glasovni sistem bilo kog jezika relativno sporo se menja, a zakoni i pravilnosti ovih promena mogu se paralelno pratiti u kulturama istog porekla. Sapir navodi primere engleskih reči koje počinju frikativom *f* (*father, foot, five*), čije reči odgovarajućeg značenja, u latinskom, počinju plozivom *p*. Budući da se ista pojava nalazi u više germanskih jezika, izvodi se fonetski zakon da je to zajedničko obeležje, nastalo jednosmernim razvojem od prvobitnog indoevropskog *p* (Sapir 1949).

Pretpostavljajući postojanje oblika protojezika i mogućnost nepravilnih podudaranja, kao i koristeći metodologiju proučavanja indoevropskih jezika, Blumfeld je sastavio kompletan sistem fonetskih zakona, na osnovu četiri najvažnija jezika središnje algonkijske skupine u Severnoj Americi. Navodi se šest zakona promena glasova *k* i *p*. Za jednu pojavu praglase **k* ni u jednom jeziku nije pronađen odgovarajući glas, ali zakon analogije primenjen u razmatranju porekla indoevropskih jezika dozvoljava pretpostavku njegovog postojanja. Sapir korača putanjom američkog distribucionalizma i priznaje istovetnost Blumfeldovog iskustva sa sopstvenim rezultatima proučavanja predstavnika atabaskanskih jezika čipejan (*Chipewyan*) i sarse (*Sarcee*) sa Istočne obale, hupa iz Oregona i navaho iz južne atabaskanske grupe. Iako govornici ovih jezika pripadaju izrazito različitim geografskim i kulturalnim horizontima, fonetski zakoni germanskih jezika omogućavaju izvođenje zaključaka o istom poreklu. Tabela se prikazuje razvoj petnaest početnih suglasnika u četiri odabrana dijalekta; svaka serija je skoro potpuno očuvana u po jednom jeziku predstavniku, ali ne postoji jezik koji apsolutno odražava čitav pretpostavljeni prototip. Jezici čipejan i sarse najpribližnije oslikavaju obrazac prototipa, ali ne i konkretnih glasova, osim u slučaju glasa **y*. Dostupni materijali hupa jezika ne nude oblik reči za „kišu“, ali po suglasnicima **ts* i **tc* u srodnim rečima drugih jezika i po reči *kyan-kyoh* (koja znači „oluja sa gradom“, koja je potekla od bukvalnog spoja

značenja dve reči „kiša + velika“), nameće se da ta reč počinje oblikom **ky*, kao u prototipu. Zaključak je da se rekonstrukcije jezičkih oblika ne moraju obavljati samo služeći se raspoloživim podacima i činjenicama, već presudni mogu biti obrasci i sheme postojećeg jezičkog materijala. Sapir ističe da ova studija naglašava izvanrednu istrajnost konzervativne prirode složenih obrazaca kulture, bez obzira na izraženu raznolikost površinskog sadržaja. Ovako shvaćenu analogiju Sapir vidi kao kreativnu silu, koja doprinosi očuvanju jezičkog poretka, a takođe za tumačenja ni uticaj jezika drugih kultura nije zanemarljiv (npr. teritorijalno bliski jezici mogu imati iste osobine nezavisne od genetskog porekla) (Sapir 2008, 484-493).

Sapir registruje prisutnost različitih pojava u jezicima, kada uočava da mnoga susedna plemena američkih Indijanaca primenjuju formalni princip duplikacije, koji se iskazuje različitim konceptima. Iako se o njihovom poreklu može nagađati, ovi koncepti se dosledno primenjuju, pod okriljem društvenog dogovora zajednice; duplikacija se obilato koristi u gramatici jezika naroda Sališ (*Salish*), a za susedni jezik Činuka nema gramatičkog značaja. Ova dva jezika ni pol ne obeležavaju istovetno, iako oba jezika pripadaju jednoj kulturalnoj celini (Sapir 2008, 135-149).

Studirajući fonetski simbolizam, Sapir pokazuje da postoji prirodni fonetski raspored, kojim se, u engleskom jeziku, određena značenja pripisuju nekim glasovima, nezavisno od situacije – prisutnost glasa *a* u reči umesto *i*, kod većine ispitanika, nagoveštava da je nešto veće. Ekspresivni simbolizam je zabeležen i u jeziku indijanskog plemena Jana, gde od pola zavisi kako će se reč izgovoriti, tj. neistovetna fonetska pravila važe za muškarce i žene (Sapir 2002, 219-237).

Jezičke jedinice iznad fonološkog nivoa i podela jezika po tipu, u kontekstu kulture

Za Sapira je očigledno opadanje morfološke složenosti pri intenzivnijem kulturalnom razvitku. Ovo viđenje nalazi potporu u tome što nutka jezik gramatičkim sufiksima izražava ideje kupovine, prodaje, ceremonijalnih obreda, dok moderni evropski jezici za to koriste zasebne lekseme. Vokabular je primereni pokazatelj kulture, koji, promenom značenja reči i izraza, gubitkom starih, stvaranjem i pozajmljivanjem novih reči, odražava fizičko i društveno okruženje govornika i predstavlja inventar svega što zajednica smatra važnim. Deo vokabulara primitivnih kultura kompatibilan je sa vokabularom određenih delova populacije

civilizovanog društva (npr. jezik ribara Španije i Indijanaca Nutka plemena), iako specijalizovani vokabular indijanskih plemena civilizovanom čoveku može delovati nepraktično i neprimenljivo. Razlike u vokabularu se ne odnose samo na specifične reči, već i na svet uma: nije svuda lako adekvatno prevesti i istaći razliku između engleskih reči *to murder* i *to kill*, zbog pravne filozofije koja leži u osnovi razlike (Sapir 2002, 219-237). Premda Sapir prihvata da nisu retki primitivni jezici čija struktura dozvoljava stvaranje i upotrebu apstraktnih imenica za osobine i radnje, on uočava da apstraktni termini svojstveni zapadnoevropskoj civilizaciji mogu biti retki u jeziku čiji govornici formulišu svoje ponašanje na liniji pragmatičnosti (Sapir 1963, 10-21).

Granice između reči i rečenica nisu iste u svim kulturama. Na primer, indijanski jana jezik iskazuje englesku rečenicu od dvanaest reči, jednom rečju koja sadrži elemente koji samo spojeni u celinu imaju značenje: glagolsku osnovu, kao i pojmove kretanja u datom smeru, uzročnosti, statičnosti, vremena, pola govornika. Opservirajući ulogu društveno ustanovljenih pojava i gestikulacije u jezičkim fenomenima, Sapir priznaje da bi trebalo posvetiti pažnju i detaljnijem istraživanju ovih činilaca, u onim kontekstima u kojima mogu da prenose značenja čitavih rečenica (Sapir 2008, 156-172).

Sapirova podela jezika prema tipu jezičke strukture na analitičke, aglutinativne, flektivne i polisintetičke polazi od kriterijuma koncepata i nije zasnovana na jednosmernom istorijskom razvoju u kome jedan oblik bespovratno prelazi u drugi (Sapir 2002, 219-237), a Ivić (Ivić 2001, 216) razjašnjava da ova klasifikacija polazi od pojmovnih faktora odgovornih za organizaciju jezičkih struktura. Sapir konstatuje da se neke primitivne kulture služe nekim od najkompleksnijih jezika, dok izvesni civilizacijski napredniji narodi upotrebljavaju jezike relativno proste structure, na osnovu čega izvodi zaključak da nema razloga da se govori o primitivnom čoveku i primitivnim jezicima u apsolutnom smislu (Sapir 1963, 27). Mada Sapir hvali kineski kao jednostavan jezik sposoban da direktno iskaže nedvosmislene tehničke i filozofske ideje, on misli da nema objektivnih razloga za formulisanje vrednosnih sudova (prezira, osećaja superiornosti itd.) o bilo kom jezičkom tipu (Sapir 2008, 111-133).

Odnos jezika, rase, običaja i društvenih pojava

Sapir je bio pod приметnim uticajem Frojdovih pretpostavki o mehanizmima rezonovanja primitivnih ljudi. Frojd je pisao o animizmu i sve-moći misli, u svetlu ideje da primitivni narodi skoro da ne razdvajaju objektivnu stvarnost od jezičkih simbola i to se da videti u njihovim magijskim ritualima (Frojd 2014, 87-113). Asocijativna zavisnost jezika od konteksta pruža mogućnost iznijansiranih tumačenja svakog jezika i odgovarajuće kulture, pa Sapir smatra da se ne može govoriti o primitivnim jezicima, u psihološkom smislu. Primitivan čovek ne živi izolovano, on stupa u kontakt sa drugim kulturama i postaje bilingval, usvajajući jezik tuđe kulture. Takođe, Sapir zapaža da savremenu evropsku kulturu karakteriše obilje različitih termina iza kojih se krije isti obrazac značenja (npr. paralelizam kod oslovljavanja i imenovanja rodbinskih odnosa) (Sapir 1963, 25-26).

Tabu je široko rasprostranjeni običaj među primitivnim narodima, koji se odnosi na zabranu upotrebe imena nečeg svetog, sramotnog, preminulog ili svake reči etimološki povezane sa tim imenom (Frojd 2014, 27-31), a Sapir primećuje da se i pojmovi i termini često pozajmljuju iz susednih dijalekata ili izražavaju retoričkom metaforom, kako bi se saopštila poruka, bez kršenja pravila tabua; tako, Jevreji svoga Boga oslovljavaju sa *adonai*, što znači *moj gospodar* (Sapir 1963, 26-27).

Za Sapira, posebnu jezičku pojavu uslovljenu karakterom društvene grupacije čine ezoterična jezička sredstva poput lozinki, žargona, tehničkih i ceremonijalnih termina, što ilustruje primerom eskimskog vrača, koji koristi specifični rečnik razumljiv samo članovima njegovog esnafa (Sapir 1963, 27-28).

Baveći se pitanjima lingvističke suštine i pojavnosti, Sapir nalazi da su srpski i hrvatski jezik zapravo jedan jezik, koji je dobio različite pojavne oblike, uz upotrebu različitih pisama – ćirilice i latinice. On pojašnjava da ova razlika u spoljašnjem izgledu odražava nepripadnost istoj religiji i da ima važnu funkciju očuvanja nacionalnog identiteta. Polazeći od stanovišta da antropologija strogo razdvaja etničke jedinice po rasi, kulturi i jeziku, Sapir primećuje da, u stvarnosti, ne mora da dođe do preklapanja ovih segmenata, ali rastući nacionalizam pospešuje razvoj novih simboličkih značenja rase i jezika, pa se dešava da laici kulturu, jezik i rasu vide kao različite aspekte društvenog jedinstva. Sapir drži da svaki jezik nastoji da postane izraz samosvesne nacionalnosti i da iskonstruiše koncept rase kome se pripisuju mističke moći stvaranja

jezika i kulture kao dvojnog izraza psihičkih osobnosti. Nekada su se dominantne rase isticale po neistovetnim jezicima, ali Sapir tvrdi da danas nema jezika koji bi striktno pratio rasne granice. On smatra da jezičke razlike nikako ne mogu biti odgovorne za nacionalne netrpeljivosti, iako jednom oformljene političke i nacionalne jedinice koriste jezik kao simbol sopstvenog osobenog identiteta. Istoričari beleže da narodi koji osvajaju neku oblast nameću i svoj jezik domaćem stanovništvu (npr. romanski jezici su uticali na arapske dijalekte), ali primer kulturalne i jezičke apsorpcije stranih dinastija od strane Kine dokazuje postojanje procesa suprotnog smera (Sapir 1963, 29).

Upečatljiva je simbolička uloga jezika kao pokazatelja političke privrženosti u represivnoj politici nekih evropskih zemalja prema potčinjenim narodima, kao što je bio odnos Ruske carevine prema poljskom jeziku i pokušaj Italije da odstrani uticaj nemačkog jezika na teritoriji koju je osvojila Austrija. Verovatno pod impresijom vlastitog migrantskog porekla, Sapir kaže i da Litvanci u novonastaloj republici i cionistički Jevreji čine manjinske grupe, koje ratoborno nastoje da uspostave status svog jezika kao medijuma za ispoljavanje kulturnog i književnog izraza. Sapir zapaža da se nadnacionalni međunarodni jezik tipa esperanta nešto više primenjuje u višenacionalnim državama Evrope, koje arogantno naziva „manje važnim”, i to u svojstvu sekundarnog jezika, a nezainteresovanost da se ovakav jezik koristi objašnjava nedostatkom subjektivnog osećaja da taj jezik predstavlja neki konkretan narod ili nasleđe (Sapir 1963, 30).

Dijalekti

Postojanje više dijalekata je posledica tendencije ka pojedinačnim govornim varijacijama i jezičkim transferima. Sapir ne nalazi oštre granice između dijalekta i lokalne varijacije, koje su psihološke i istorijske prirode, naročito u oblicima američkog engleskog, koji se opažaju samo kao razvoj prethodne forme, a ne kao u odnosu između jorkširskog dijalekta i standardnog engleskog, gde je nacionalni faktor ključna odrednica za razumevanje govora. Sapir vidi engleski kokni dijalekt kao psihološki udaljeniji od standardnog engleskog, a teško je zamisliti da su standardizovani nemački i italijanski u prošlosti mogli prikladno predstavljati govor veoma diferenciranog folklora i kulture ljudi iz unutrašnjosti tih zemalja. Za Sapira je neizvesno da li lokalni dijalekti, poput provansalskog u Francuskoj, mogu da povrate nekadašnji primat u sferi književnog izraza, ali on očekuje da će postepena internacionalizacija fenomena kulture dovesti do nivelisanja raznih govora (Sapir 1963, 30).

Formiranje velikih nacionalnih jezika Evrope ugrožavalo je položaj manjih dijalekata, kojima su konkurencija postali zvanični jezici dvora i vladajućih krugova. Protestantske crkve su isticale dostojanstvo upotrebe narodnog jezika u svim sferama života kao dokaz pripadanja kulturnoj zajednici. Doba prosvetiteljstva nije pokazivalo posebno razumevanje za različite govore, koje je romantizam veličao, zbog simbolički predstavljene idealizacije narodne solidarnosti. Sapir ne veruje da bi, u njegovo vreme aktuelni, novi nacionalizmi u Litvaniji, Estoniji i Čehoslovačkoj dobili na zamahu da nisu imali čvrsto uporište u kulturama iskazanim sopstvenim jezicima.

Sapir tvrdi da se, u savremenom dobu, prisutnost dijalekatskih obeležja uglavnom uzima kao pokazatelj inferiornog položaja govornika, koji, u kontekstu kulturnog simbolizma, može postati oznaka ponosa date grupacije, a urbanizacija i savremena sredstva komunikacije stvaraju jezik koji vodi ka jednodimenzionalnoj, jasno označenoj aktivnosti. Sapir smatra da je um modernog čoveka sve više orijentisan ka što efikasnijem prevazilaženju jezičkih razlika, radi boljeg sporazumevanja, što ne ide u prilog sjajnoj budućnosti jezičkih lokalizama (Sapir 2008, 498-502).

Zaključak

Sapir shvata jezik kao najjaču silu koja utiče na socijalizaciju i društvenu podeljenost ljudi, podstičući kulturalnu akumulaciju i istorijski prenos obrazaca ličnosti i grupa. Iako zbog svog zanimanja za veoma raznovrsne lingvističke probleme, nikada nije izgradio detaljno razrađenu sistematizovanu jezičku teoriju, Sapir nastavlja humboltovsku relativističku tradiciju proučavanja jezika *sui generis* i istražuje pitanja jezika, ličnosti i culture, ukazujući na njihovu suštinsku nedeljivost u izučavanju Čoveka. Cilj Sapirovog insistiranja, u duhu američkog distribucionalizma, na sinhronijskom, deskriptivnom principu ispitivanja tipova jezičkih struktura jeste da pokaže kako se može izraziti neka ideja u okviru kulturalnog konteksta svih realnih mogućnosti koje jezički obrasci pružaju. Uticaj strukturalističkih postavki i Frojdove i Jungove psihoanalitičke škole formirao je Sapirovo naučni holistički pristup analiziranja sadejstva jezika i kulturalnih konstrukcija kao simboličkih formi, koje reflektuju njegovu otvorenost za razumevanje drugosti i suštine ljudskosti – da dogovorom pokuša da nadvlada i artikuliše svoje nagonsko nesvesno. Istraživanjem međusobne uslovljenosti pojedinačnih jezika, tih živih dinamičkih struktura, nastalih delovanjem intuitivnih tendencija članova zajednice, i kulture koja se tumači preko jezika, Sapir pokazuje da veruje u celovitost sveta jezika različitih pojedinaca i kontinuiteta njihove kulture.

Literatura:

Anderson, Stephen R. 1985. *Phonology in the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press.

Darnell, Regna. 1989. *Edward Sapir: Linguist, Anthropologist, Humanist*. Berkeley: University of California Press.

Frojd, Sigmund. 2014. *Totem i tabu*. Beograd: Neven.

Ivić, Milka. 2001. *Pravci u lingvistici I/II*. 9. izdanje dopunjeno poglavljem „Lingvistika u devedesetim godinama”. Beograd: Čigoja štampa.

Sapir, Edvard. 1974. *Ogledi iz kulturne antropologije*. Beograd: BIGZ.

Sapir, Edward. 1949. *Language – An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace & World.

Sapir, Edward. 1933. La réalité psychologique des phonemes. *Journal de Psychologie Normale et Pathologique* 30: 247-265.

Sapir, Edward. 2008. *The Collected Works of Edward Sapir*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Sapir, Edward. 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company.

Sapir, Edward. 2002. *The Psychology of Culture: A Course of Lectures*. Berlin: De Gruyter Mouton.

Sapir, Edward. 1963. *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*. Berkeley: University of California Press.

Škiljan, Dubravko. 1985. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.

Vorf, Bendžamin Li. 1979. *Jezik, misao i stvarnost*. Beograd: BIGZ.

Sanja R. Korićanac**On Mutual Influences between Language and Culture in the Works of Edward Sapir**

The aim of this paper is to distinguish those aspects of the works of the American anthropological linguist Edward Sapir pointing at the qualities of the relations between a language and the culture in which it is used. Sapir primarily structurally and synchronously studied the languages of certain Native American tribes, so he viewed these languages as dynamic systems reflecting their own intrinsic logic, psychology and cultural surroundings. Mainly dedicated to examining the plan of formal expression, Sapir regards a language and its corresponding culture as symbolic configurations conditioned by the context. Unconscious schematization, collective unconsciousness and projection make the basic terms of the early psychoanalytical theory conspicuously visible in Sapir's approach to investigating linguistic phenomena. Sapir managed to confirm that many communities use the language so as to preserve their common memories, established customs and social stratification, but he failed to determine fundamental correlations between some logical concepts and their formal linguistic lexical-grammatical application. Phonetic alterations in the given language belong to the focus of Sapir's research since he considers them the most substantial elements of linguistic transformations that become social phenomena when influencing the changes in the community language. Employing the method of analogy in his comparative research of several languages, Sapir succeeded in reconstructing some possible forms of the original linguistic units and in clarifying the development of those forms in discrete dialects depending on diverse variables. Sapir's classification of languages by the type of linguistic structure is in tune with his readiness to embrace the existence of significant overlapping among categories and the flexibility of his notions regarding numerous linguistic changes based on refuting the irreversible, one-way-only nature of historic and technological development in general. Hence, Sapir was also explicitly firm claiming that there is no point making any judgmental characterizations of languages and neither did he see any viable reason to speak of primitive languages nor primitive cultures in the absolute sense.

Key words: anthropological linguistics, Sapir, unconscious schematization, gestalt, dynamic systems, phonetic alterations